

УДК 347.633-058.854(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.24>

Гопанчук Василь Степанович,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-1563-8635

Калінюк Анжела Леонідівна,

доктор філософії,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-8032-3632

Куцик Катерина Володимирівна,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-9365-5935

ПРАВО ДІТЕЙ (ПАСИНКА, ПАДЧЕРКИ) НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИКОНАННЯ ВІТЧИМОМ, МАЧУХОЮ СВОЇХ ОБОВ'ЯЗКІВ

CHILDREN'S RIGHT (STEPSON, STEPDAUGHTER) TO HEALTH CARE THROUGH THE PRISM OF IMPLEMENTATION OF THEIR DUTIES BY THE STEPFATHER, STEPMOTHER

В статті наголошено, що право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичний догляд є конституційним, і невід'ємним правом особи, зміст якого визначено на рівні закону. Зокрема, що стосується права дитини на охорону здоров'я, то Законом України «Про охорону дитинства», визначено, що держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формування навичок здорового способу життя.

Авторами підкреслено, обов'язок батьків та осіб, що їх замінюють, зокрема – вітчима, мачухи піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток є невід'ємною частиною виховання і пов'язаний із створенням для дітей належних матеріально-побутових умов. Низькі демографічні показники народжуваності та високі показники дитячої смертності, особливо в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, роблять право на охорону здоров'я дитини, поряд із її правом на життя, найціннішими правами та зумовлюють актуальність даної наукової розвідки.

Визначена мета статті, яка полягає у ґрунтовному аналізі легальних та доктринальних засад права дитини на охорону здоров'я, належний фізичний, духовний та моральний розвиток, реалізація якого повною мірою залежить від виконання цього обов'язку батьками та іншими особами, які їх замінюють, зокрема вітчимом, мачухою.

Обґрунтовано, що вітчим, мачуха є фактичними вихователями пасинка, падчерки, які мають не лише право брати участь у вихованні пасинка, падчерки. На них поширюються і обов'язки, встановлені законодавством, в тому числі – обов'язок дбати про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

Ключові слова: батьківські права та обов'язки, право на охорону здоров'я, законні представники, вітчим, мачуха, пасинок, падчерка.

The article is emphasized that the right to health care, medical assistance and medical care is a constitutional and inalienable right of a person, the content of which is defined at the level of law. In particular, with regard to the child's right to health care, the Law of Ukraine "On Childhood Protection" defines that the state guarantees a child the right to health care, free qualified medical assistance in state and communal health care institutions, promotes the creation of safe conditions for life and healthy development of the child, rational nutrition, formation of healthy lifestyle skills.

Authors is underlined that the duty of parents and persons who replace them, in particular – stepfathers, stepmothers, to take care of the child's health, his physical, spiritual and moral development is an integral part of upbringing and is connected with the creation of appropriate material and household conditions. Low demographic birth rates and high child mortality rates, especially in the conditions of the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine, make the right to health protection of the child, along with its right to life, the most valuable rights and determine the relevance of this scientific research.

The purpose of the article is determined, which consists in a thorough analysis of the legal and doctrinal foundations of the children's right to health care, proper physical, spiritual and moral development, the implementation of which fully depends on the fulfillment of this duty by parents and other persons who replace them, in particular stepfather, stepmother.

It is grounded that the stepfather, stepmother are the actual educators of the stepson, stepdaughter, who have not only the right to participate in the upbringing of the stepson, stepdaughter. They are also subject to the obligations established by law, including the obligation to take care of the child's health, physical, spiritual and moral development.

Key words: *parental rights and duties, the right to health care, legal representatives, stepfather, stepmother, stepson, stepdaughter.*

Вступ. Факт народження дитини має в житті сім'ї велике соціальне значення і тягне за собою не менш важливі правові і моральні наслідки. Мова йде про виникнення цілісної системи відносин не тільки між батьками і новим членом сім'ї – дитиною, про їхні взаємні права та обов'язки, але і про нові відносини, що виникають між сім'єю та багатьма державними органами, установами, громадськими організаціями і регулюються правом.

Батьківські відносини, які є частиною сімейних відносин, покладення на батьків відповідних прав та обов'язків, в повній мірі слід вважати тими повноваженнями, які покликані здійснювати не лише реалізацію прав та інтересів дитини, а й їхню охорону. Батьківське право, це той інструмент, який відтворює і захищає дитяче право. Не підлягає жодним сумнівам, що батьківські права уявляються лише у нерозривному зв'язку з батьківськими обов'язками. При чому і перші, і другі чітко визначені законом. Зміст цих прав та обов'язків визначається тим, що вони є не тільки правомочностями певної особи щодо іншої, а одночасно і обов'язками перед суспільством, а отже їх здійснення істотно зачіпає інтереси суспільства, що в свою чергу, робить їх об'єктом особливої охорони та захисту. Особливістю охорони та захисту цієї групи сімейних відносин, зважаючи на їх соціальне значення є те, що вони здійснюються незалежно від бажання, а іноді і всупереч бажанню їх суб'єктів.

Батьківські права та обов'язки досить різноманітні за своїм змістом та призначенням, але особливе місце серед них належить тим, що підпорядковані вихованню підростаючого покоління. Зокрема, обов'язок батьків піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток є невід'ємною частиною виховання і пов'язаний із створенням для дітей належних матеріально-побутових умов. Іншими словами, дитина повинна жити в спокійній сімейній обстановці, мати умови для навчання та відпо-

чинку. Взаємовідносини в сім'ї і особливо ставлення дорослих до дитини повинні будуватися так, щоб забезпечувався її нормальний фізичний та психічний розвиток. Здоров'я визначається як стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад.

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичний догляд є конституційним, і невід'ємним правом особи, зміст якого визначено на рівні закону – Основами законодавства України про охорону здоров'я (ст.ст. 59–64). Що стосується права дитини на охорону здоров'я, то його зміст розкрито в Законі України «Про охорону дитинства», де зазначено, що держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формування навичок здорового способу життя.

Однак, при відносно належній правовій регламентації права на охорону здоров'я, на жаль, не можна вести мову про відсутній проблем у зазначеній сфері.

На фоні низьких демографічних показників народжуваності та, натомість, високих показників смертності, на фоні трагічних подій, пов'язаних із повномасштабним вторгненням РФ в Україну, право на охорону здоров'я дитини, поряд із її правом на життя, стають найціннішими правами, а тому їх забезпечення і дотримання, має на сьогоднішній день вкрай важливе та актуальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання батьківських прав та обов'язків при регулюванні сімейних відносин є одним із найбільш досліджуваних. Така активність науковців пояснюється принаймні двома обставинами: важливістю цих прав для забезпечення прав дитини та для суспільства, в якому ці відносини розвиваються, а також тим, що розвиток самого суспіль-

ства не стоїть на місці і потребує відповідного корегування поведінкових норм у сім'ї, у сфері батьківських правовідносин.

Серед українських науковців, які внесли вагомий вклад в розроблення даної проблематики слід виділити таких, як: І. В. Апопій, Л. М. Баранова, Т. В. Боднар, М. В. Бориславська, В. І. Борисова, В. С. Гопанчук, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Л. П. Короткова, Л. В. Красицька, М. В. Логвінова, Б. К. Левківський, В. П. Маслов, Г. К. Матвеев, В. П. Мироненко, Н. М. Опольська, Л. А. Ольховик, О. О. Пушкін, З. В. Ромовська, І. Л. Сердечна, О. Ф. Скакун, Р. О. Стефанчук, Ю. С. Червоний, Ж. Л. Чорна, Я. М. Шевченко, А. М. Шульга та б. ін.

Мета статті полягає у ґрунтовному аналізі легальних та доктринальних засад права дитини на охорону здоров'я, належний фізичний, духовний та моральний розвиток, реалізація якого повною мірою залежить від виконання цього обов'язку батьками та іншими особами, які їх замінюють, зокрема вітчимою, мачухою.

Виклад основного матеріалу. Доктриною сімейного права утверджено положення, за яким права та обов'язки батьків, встановлені законом, поширюються і на інших законних представників дітей, якими є усиновлювачі, опікуни (піклувальники), прийомні батьки, патронатні вихователі. Певна відмінність у їхньому правовому статусі (права та обов'язки виникають не в силу кровного споріднення, як у біологічних батьків, а встановлені юридичним актом) не впливає на обсяг цих прав і не применшує їхнього значення в загальній системі виховання [1, с. 61]. До такої категорії осіб, які в сімейному праві йменуються законними представниками, цілком виправдано, необхідно віднести і таких суб'єктів сімейних (батьківських) правовідносин, як вітчима та мачуха.

В ряді власних наукових досліджень, автором даної наукової розвідки доведено: вітчима, мачуха будучи фактичними вихователями пасинка, падчерки, мають не лише право брати участь у вихованні пасинка, падчерки. На них поширюються загальні вимоги законодавства про обов'язок забезпечити дитині право на належне виховання та інші, супутні до нього, права [2, с.].

Ми переконані, що не менш важливим особистим немайновим правом вітчима, мачухи є право піклуватися про здоров'я пасинка, падчерки, їх фізичний, духовний та моральний розвиток, що одночасно виступає і їхнім обов'язком.

Розглядаючи зміст цього права та обов'язку, варто наголосити, що одним з найважливіших соціально-економічних прав людини, в т.ч.

і дитини, є право на охорону здоров'я, забезпечення якого передбачає низку державних і суспільних заходів, гарантії ж цього права закріплені нормами міжнародного і національного законодавства [3, с. 65–118]. Крім того, право людини на медичне піклування проголошено ст. 25 Загальної декларації прав людини [4, Art. 25], а саме право на охорону здоров'я є змістовною складовою принципів, закріплених Декларації прав дитини 1959 р. (принципи 2, 4, 12) [5].

На рівні національного законодавства питанню охорони здоров'я, в тому числі і дітей приділена особлива увага. Так, у ст. 3 Конституції України визначено, що здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю в Україні [6].

Цей загально-правовий принцип знайшов відображення в ряді законодавчих актів, завданням яких є регулювання окресленої сфери суспільних відносин – реалізація вітчимою, мачухою права на охорону здоров'я пасинка, падчерки, які перебувають на їхньому вихованні та проживають з ними однією сім'єю.

Зокрема, ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя» [7]. Ст. 10 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено обов'язок громадян України піклуватися про своє здоров'я та здоров'я дітей [8]. Аналогічною за змістом є і норма ч. 2 ст. 150 СК України, де закріплено обов'язок батьків піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток [9]. Ч. 1 ст. 272 ЦК України встановлено, що в інтересах неповнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі) або піклувальники [10]. Згідно зі ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що зокрема передбачає кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я. Згідно ч. 1 ст. 283 ЦК України фізична особа має право на охорону її здоров'я та на надання їй медичної допомоги.

Отже, питанню охорони здоров'я дітей, в т.ч. тих, які офіційно мають правовий статус пасинка,

падчерки приділено значної уваги з боку законодавця. Не меншого значення цьому питанню надається й з точки зору практичної реалізації, що виражається в наступному.

На рівні закону встановлено, що медичне втручання (застосування методів діагностики, профілактики або лікування, пов'язаних із впливом на організм людини) щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), здійснюється за згодою його законних представників. На практичну реалізацію цієї норми спрямована ч. 2 ст. 262 СК України презумується право вітчима, мачухи на звернення за захистом прав та інтересів малолітніх пасинка, падчерки до органу опіки та піклування без спеціальних на те повноважень.

Нами вже наголошувалось, що першоосновою розвитку дитини є її виховання в сім'ї. Так, батьки або особи, які їх замінують мають право і зобов'язані піклуватися про стан здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток і несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України. У цьому значенні під правом на сім'ю, перш за все, слід розуміти право дитини жити та виховуватися у власній родині. Обов'язок (у певних випадках право) забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я покладається на її родичів, а саме на матір, батька дитини, які перебувають у шлюбі; матір, яка не перебуває в шлюбі; бабу, діда, інших родичів дитини з дозволу органу опіки та піклування [11, с. 415]. Таким чином, сімейне законодавство згідно ст. 143 СК України визначає коло суб'єктів, які мають право забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я. Безумовно, першочергове право мають мати та батько дитини. Разом з тим, відповідно до ч. 4 ст. 143 СК України, якщо цього не зробили батьки, забрати дитину мають право її дід, баба, інші родичі з дозволу органу опіки та піклування. Хоча законодавець прямо і не вказує, втім презумується, що такими особами можуть бути вітчим або мачуха. На нашу думку, позиція законодавця в цьому контексті полягає у встановленні саме права, а не обов'язку інших родичів забрати дитину з пологового будинку.

Крім того, право інших родичів, задеклароване ч. 4 ст. 143 СК України, яка передбачає множинність його здійснення, оскільки мова йде не лише про право забрати дитину з пологового будинку, а й з іншого закладу охорони здоров'я. Згадувана стаття сімейного законодавства є прикладом правової норми, яка, з одного боку, захищає право

дитини на сім'ю, а з іншого – надає можливість таким суб'єктам, як вітчим, мачуха сприяти у реалізації цього права.

Досліджуючи право та обов'язок вітчима, мачухи піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток вважаємо за необхідне окремо зупинитись і на питанні щодо отримання первинної медичної допомоги.

Відповідно до Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, пацієнт (його законний представник) має право обрати лікаря, який надає первинну медичну допомогу, незалежно від зареєстрованого місця проживання такого пацієнта з числа осіб, які зазначені в договорі про медичне обслуговування населення, укладеному між відповідним надавачем первинної медичної допомоги та Національною службою здоров'я України.

Правові основи та конструкція даного договору прописані у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», Постанові Кабінету Міністрів України «Про деякі питання договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій» [12].

Сторонами договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій є надавач медичних послуг (заклади охорони здоров'я та фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність з медичної практики) та Уповноважений орган (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення – Національна служба здоров'я України). Даний договір укладається на користь третіх осіб – пацієнтів.

До істотних умов договору про медичне обслуговування законодавець відносить такі: перелік та обсяг надання пацієнтам медичних послуг і лікарських засобів за програмою медичних гарантій, умови, порядок і строки оплати тарифу, фактичну адресу надання медичних послуг, права та обов'язки сторін, строк дії договору, звітність надавачів медичних послуг і відповідальність сторін [13, с. 66–67].

Згідно Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, пацієнт (його законний представник) звертається до уповноваженої особи надавача первинної медичної допомоги і надає копію документа про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переко-

нання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті) й один з таких документів, що посвідчують особу: паспорт громадянина України; тимчасове посвідчення громадянина України; свідоцтво про народження (для осіб, які не досягли 14-річного віку); посвідка на постійне проживання в Україні; посвідчення біженця; посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту.

Законний представник пацієнта додатково подає документи, що посвідчують його особу та повноваження законного представника (свідоцтво про народження, посвідчення) відповідно до законодавства.

Виходячи з того, що сімейні правовідносини за участю вітчима, мачухи, пасинка, падчерки юридично ніяким чином не оформлюються, виникає ситуація, за якої вітчим, мачуха позбавлені права звернення до надавача первинної медичної допомоги для заповнення та подання Декларації в інтересах пасинка, падчерка як пацієнта.

Ми переконані, що для усунення можливого обмеження дитини у праві на отримання первинної медичної допомоги законодавцю доцільно було б застосувати рецепцію норми, задекларованої ч. 1. ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» і доповнити Розділ III Порядку, п. 1-1 такого змісту: «Заповнення та подання Декларації пацієнтом віком до 14 років, який має статус пасинка, падчерки є правом (обов'язком) вітчима, мачухи, яке вони можуть здійснювати за погодженням органів опіки та піклування».

Внесення до Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу відповідної норми надасть вітчиму, мачусі право звертатися до надавача відповідних медичних послуг в інтересах пасинка, падчерки, а також право на звернення за захистом прав та інтересів малолітніх пасинка, падчерки до органів охорони здоров'я без спеціальних на те повноважень, як це передбачено ч. 2 ст. 262 СК України.

Висновки. Забезпечення повноцінних умов для розвитку кожної дитини можливо завдяки впровадженню ефективних і прозорих політичних інструментів та створенню повноцінного інституціонального середовища, у якому важлива роль належить вітчиму, мачусі, тобто тим особам, які фактично реалізують права і обов'язки біологічних батьків, забезпечуючи дитині повноцінне здорове зростання у сімейному середовищі.

Отже, вітчим, мачуха є фактичними вихователями пасинка, падчерки, які не лише мають право брати участь у вихованні пасинка, падчерки, а на яких поширюються вимоги законодавства про обов'язок надати дитині належне виховання, невід'ємною складовою якого є право дитини на охорону здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток.

Можливість реалізації вітчимом, мачухою особистих немайнових та майнових прав виникає з моменту реєстрації шлюбу з біологічним батьком (матір'ю) неповнолітньої дитини. Основним критерієм, за яким вітчим, мачуха пасинок, падчерка відносяться до членів сім'ї є: спільне проживання, спільне виховання та утримання дітей (рідних та пасинка, падчерки).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мироненко В.П. Забезпечення права дитини на сімейне виховання. *Нотаріат для вас*. 2008. № 3. С. 60–64.
2. Калінюк А.Л. Право вітчима, мачухи на виховання пасинка, падчерки за сімейним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 37–41. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).561](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).561)
3. Children's Rights: International Laws. URL: <https://www.loc.gov/law/help/child-rights/internationallaw.php#introduction> (дата звернення: 01.07.2020).
4. General Comments of the Committee on the Rights of the Child. A Compendium for child rights advocates, scholars and policy makers. January 2014. 228 p. Compiled by Andre Viviers. URL: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_crcgeneralcomments.pdf (дата звернення: 01.01.2023).
5. Karpachova Nina. State of Observance and Protection of the Rights of the Child in Ukraine. Special Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. On the occasion of the 20th anniversary of ratification by Ukraine of the United Nations Convention on the Rights of the Child. Kyiv, 2010. 216 p. URL: https://www.unicef.org/ukraine/State_Report_on_Rights_of_the_Child_Ombudsman.pdf (дата звернення: 01.01.2023).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96ВР (в ред. від 01.01.2020). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 01.01.2023).

9. Сімейний кодекс України від 10.01.2001 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.01.2023).
11. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І.В. Жилінкової. Х.: Ксилон. 2008. 855 с.
12. Про деякі питання договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій : Постанова Кабінету Міністрів від 25.04.2018 № 410. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP180410?an=26&q=>
13. Сенюта І. Правочин як підстава виникнення цивільних правовідносин у сфері надання медичної допомоги. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 66–70.